

ปาฐกถาเรื่อง
“เศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์”

โดย ดร. สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

สวนโมกข์เสวนาสัปดาห์ครั้งที่ ๑๑ หัวข้อ “ระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรม ฝืนเกินไปหรือเปล่า”
ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปไตย-ราชมงคลธัญบุรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันเสาร์ที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๗.๐๐ น.

จัดโดย : ธนาคารแห่งประเทศไทย สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม, เครือข่ายธรรมโฆษณ์

ผมขอขอบพระคุณท่านผู้จัดณะครับที่กรุณาเชิญผมมาเป็นปาฐกถาในการเสวนาครั้งนี้ และขอขอบพระคุณผู้ร่วมเสวนาทุกท่าน หัวข้อที่ท่านผู้จัดมอบหมายให้ผมพูดรู้สึกจะมีมาสองครั้ง ครั้งแรกใช้ชื่อว่า “เศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์” ครั้งที่สอง ท่านอาจจะเกรงว่าเป็นหัวข้อที่จริงจังมากเกินไป เลยเปลี่ยนเป็นชื่อว่า “ระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรม ฝืนเกินไปหรือเปล่า” ผมคิดว่าอาจจะเริ่มต้นจากชื่อหลังก่อน เพราะฟังดูเข้าใจง่ายกว่า

ก่อนจะเริ่มตรงนั้น มีอยู่คำหนึ่งซึ่งพูดกันแล้วผมรู้สึกฟังมาก น่าจะใช้เป็นหัวข้อการเสวนาของเราในวันนี้ได้เป็นอย่างดี คำพูดนั้นเป็นเทคนิคของภาษาอังกฤษนิดหน่อย แต่คิดว่าไม่ยากและทุกท่านคงจะเข้าใจได้โดยง่าย คือคำว่า “Utopia is no where” Utopia คือสังคมพระศรีอารย์ สังคมอุดมสุข is no where คือไม่ได้อยู่ที่ไหน ดูเหมือนกับว่าถ้ายึดคำนี้ ระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรมก็คงเป็นการฝืนเกินไป แต่ถ้าเราเปลี่ยนประโยคเมื่อกลองเขียนคุณะครับ “Utopia is no where” คำว่า no where นั้นท่านตัดที่ n, o และ w แล้วเว้นวรรค จะอ่านได้ใหม่เป็น “Utopia is now here” นั่นคือสังคมพระศรีอารย์ สังคมอุดมคติดูอยู่กับท่านแล้วที่นี้

นั่นแปลว่าของที่คุณเหมือนเป็นไปได้เลย บางทีทำอะไรนิดเดี๋ยวก็ดูเหมือนเป็นไปได้

ที่ท่านผู้จัดตั้งโจทย์ในเรื่องของเศรษฐกิจที่มีศีลธรรม ซึ่งเป็นจุดต่อเนื่องมาจากเรื่องของสื่อมวลชน เรื่องของกระบวนการเรียนรู้ และเรื่องของการเมือง ก็เพราะคงเห็นว่าเศรษฐกิจเป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งกระทบกับพวกเราเยอะ คำถามคือเศรษฐกิจที่อยู่ในระบบทุนนิยมเสรีมีศีลธรรมได้หรือไม่ ถ้าเอาเฉพาะระบบเศรษฐกิจมีศีลธรรมได้หรือไม่ ก็คงได้คำตอบว่ามีแน่นอน เพราะเศรษฐกิจมีได้หลายรูปแบบ ในหัวข้อที่จะพูดกันต่อไปในช่วงของการเสวนา ท่านจะเห็นว่ามีส่วนที่มาจากสันตติอโศก ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งที่พยายามจะทำให้ระบบของชุมชนเข้มแข็งขึ้นมาเป็นชุมชนตัวอย่าง เป็นชุมชนในอุดมคติซึ่งมีศีลธรรมเป็นแกนกลาง แต่ว่าชุมชนแบบนี้ในปัจจุบันดูเหมือนจะเป็นชุมชนส่วนน้อย ส่วนใหญ่จะอยู่ภายใต้ระบบที่เรียกว่าระบบทุนนิยมเสรี เพราะฉะนั้นคำถามที่อาจจะเฉพาะเจาะจงกับพวกเราส่วนใหญ่มากกว่า คือเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีนั้นมีศีลธรรมได้หรือไม่ แล้ว

ท่านผู้จัดตั้งคำถามอย่างเป็นระบบมาก ท่านตั้งคำถามให้ปรากฏอย่างผมและท่านผู้เสวนาต่ออีกสี่ห้าท่านช่วยกันตอบ มีสามสี่ข้อดังนี้ ผมอยากจะลองอ่านให้ท่านฟังเผื่อจะได้ช่วยกันคิด

คำถามแรก ท่านถามว่าในระบบเศรษฐกิจในปัจจุบันทุนนิยมเสรีนี้มีศีลธรรมได้หรือไม่ (ในทางแนวคิด) ข้อที่สองคือ ถ้าแนวคิดมีศีลธรรมได้ในทางปฏิบัติในความเป็นจริงแล้วระบบเศรษฐกิจที่ต้องแข่งขันกัน มีคู่แข่ง ต้องสร้างตลาด สร้างกำไรสูงสุด จะมีศีลธรรมได้จริงหรือไม่ โดยไม่ต้องเอาอะไรมากมาย เอาแค่ระดับศีลห้าก็พอ ข้อที่สาม ท่านถามว่าระบบทุนนิยมเสรีจะพัฒนาศีลธรรมให้คนในสังคมได้หรือไม่อย่างไร ต้องอาศัยเงื่อนไขอย่างไร และข้อสุดท้าย ถ้านำสองข้อมารวมเป็นหัวข้อเดียวกัน คือระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรมเป็นพื้นฐานหรือให้ความสำคัญกับศีลธรรมควรเป็นอย่างไร ทำได้อย่างไร และเราจะสามารถพัฒนาระบบเศรษฐกิจในปัจจุบันของเราให้มีศีลธรรมมากขึ้นได้อย่างไร

เป็นคำถามที่ผมคิดว่าสำคัญมากๆ ทำไมจึงเกิดคำถามกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี ว่ามีศีลธรรมได้หรือไม่ ผมคิดว่าเป็นความเข้าใจของคนส่วนหนึ่งว่ารากฐานของระบบเศรษฐกิจเสรีไม่ได้มีศีลธรรมเป็นแกนกลางเลย คำกล่าวที่มักยกกันขึ้นมากล่าวอ้างเป็นประจำก็คือ คำที่ อัดัม สมิท (Adam Smith) ซึ่งถือได้ว่าเป็นบิดาของวิชาการเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ กล่าวถึงเศรษฐกิจแบบตลาดหรือทุนนิยมเสรี ในหนังสือชื่อ *The Wealth of Nations* ของเขาเมื่อ ๒๐๐ กว่าปีก่อน มีประโยคหนึ่งที่แปลเป็นไทยจะถอดความได้อาจเป็นว่า “ไม่ใช่เป็นเพราะว่าความใจดีของพ่อค้าเนื้อ หรือคนต้มสุรา หรือคนอบขนมปังที่ทำให้เราสามารถรับประทานอาหารเย็นของเราได้ แต่เป็นเพราะว่าผลประโยชน์ส่วนตัวของคนเหล่านั้น เวลาเราจะแก้ปัญหา เราจึงไม่มุ่งไปถึงมนุษยธรรม แต่เราต้องมุ่งไปถึงความรักตัวเอง และเราจะไม่สื่อสารกับคนที่จะมาทำให้เราอยู่ได้ด้วยความเป็นของเราเอง แต่ด้วยผลประโยชน์ของเขา”

อันนี้ถือได้ว่าเป็นฐานคิดของเศรษฐศาสตร์ เรียกว่าเศรษฐศาสตร์ยุคใหม่ของ อัดัม สมิท ซึ่งตอนหลังมีการถกเถียงกันว่า อัดัม สมิท คิดอย่างนั้นจริงหรือ อัดัม สมิท ได้สรุปหรือไม่ว่าเศรษฐกิจต้องไม่มีศีลธรรม หรืออย่างน้อยไม่ยึดศีลธรรมเป็นแกนกลาง เพียงให้แต่ละคนทำตามผลประโยชน์ตนเอง แล้วกลไกตลาด ระบบตลาดจะทำให้ผลรวมของสังคมเกิดขึ้นมาอย่างดี หลักฐานการศึกษาทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในตอนหลัง จากการไปค้นคว้าก่อนที่ อัดัม สมิท เขียนหนังสือเรื่อง *The Wealth of Nations* เขาได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งซึ่งพูดเรื่อง *The Theory of Moral Sentiments* คือพูดเรื่องศีลธรรมโดยตรง ในเล่มนั้น อัดัม สมิท พูดถึงความเห็นอกเห็นใจ ความสงสารซึ่งกันและกันและกันไว้มากมาย คนเลยสงสัยว่า อัดัม สมิท มีความสับสนหรือเปล่า เพราะว่าเล่มหนึ่งพูดเรื่องความสงสาร ความเห็นใจกัน แต่ว่าพอมาเขียนเรื่อง *The Wealth of Nations* กลับคิดว่าผลประโยชน์ของแต่ละคนเท่านั้นที่ทำให้สังคมและเศรษฐกิจขับเคลื่อนไปได้ หลักฐานทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ไปค้นกันมาพบว่าหลังจาก อัดัม สมิท เขียนหนังสือเรื่อง *The Theory of Moral Sentiments* ไปแล้ว และมาเขียน *The Wealth of Nations* เขาได้กลับไปแก้ไขหนังสือเล่มแรกที่เขาเขียนไว้ ออกมาเป็นรูปแบบที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน

เพราะฉะนั้นคนที่ศึกษาและเป็นลูกศิษย์ อัดัม สมิท จึงคิดว่าไม่น่ามีความสับสนกัน และพยายามอธิบายว่ามีความไม่ขัดแย้งกันอย่างไร แต่นั่นเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ซึ่งผมคงไม่ลงรายละเอียดมากมาย

เศรษฐศาสตร์ในยุคต่อมาได้มีการต่อยอดเรื่องของความเสรี กลไกตลาด ที่สามารถทำให้เกิดสิ่งดีๆ ในสังคมได้ เมื่อสองวันก่อนนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงมากของสหรัฐอเมริกาและของโลกแห่งสำนักชิคาโก คือ มิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) เพิ่งเสียชีวิตไป เขาเป็นผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ในปี ๒๕๑๕ และเป็นผู้กล่าวว่า “โลกนี้ไม่มีของฟรี” เศรษฐกิจจะสามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างดีถ้ารัฐบาลไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง ถือเป็นต้นกำเนิดของสิ่งที่หลายคนเรียกกันว่าลัทธิเสรีนิยมใหม่ ซึ่งเป็นฐานคิดที่ทำให้คนอย่างประธานาธิบดีเรแกนของสหรัฐอเมริกาและนายกรัฐมนตรีเทซเซอร์ของอังกฤษ ในยุคคริสต์ทศวรรษ ๑๙๘๐ นำไปปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศ ตัวอย่างของอังกฤษที่เห็นคือการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การลดบทบาทของรัฐ คล้ายๆ ของทางสหรัฐอเมริกา

และที่มามีอิทธิพลกระทบพวกเรามากที่สุดคือชุดความคิดที่เรียกว่า “Washington Consensus” คือ ฉันทานุมัติวอชิงตัน ถือว่าเป็นทายาททางปัญญาที่ต่อเนื่องจาก อัดัม สมิท จาก มิลตัน ฟรีดแมน สถาปนาขึ้นมาพร้อมกับกลไกของธนาคารโลก ไอเอ็มเอฟ และกระทรวงการคลังของสหรัฐอเมริกา ซึ่งทั้งหมดอยู่ในวอชิงตัน แล้วมีการให้แนวนโยบายที่ประเทศต่างๆ ควรนำไปปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ นั่นคือแนวคิดที่ว่าด้วยการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เรื่องการเปิดเสรีทางการค้า และเรื่องการลดผ่อนผันกฎระเบียบเพื่อให้ประกอบธุรกิจได้ง่าย เรื่องพวกนี้คงเป็นสิ่งที่ท่านคุ้นเคยกัน

อย่างไรก็ตาม ในทางวิชาการในทางแนวคิดเอง มันมีหลายกระแสคิด ตอนหลังๆ มีบางสำนักเศรษฐศาสตร์ที่ไม่ได้อยู่ในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ก็ยกตัวอย่างและอธิบายโดยละเอียดว่า ปัจจัยที่จำเป็นต้องมีอยู่ควบคู่กับสังคมเศรษฐกิจ คือกลไกทางสถาบันที่ช่วยหนุนเสริมให้ระบบเศรษฐกิจไปได้ จึงไม่ได้แปลว่าคนเราต้องเห็นแก่ตัวเสมอไปถึงจะทำให้สังคมอยู่ได้ แต่มีเรื่องการเห็นแก่ผู้อื่น และล่าสุดมีอีกกระแสหนึ่งนำโดย เบนจามิน ฟรีดแมน (Benjamin M. Friedman) อยู่ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ชื่อฟรีดแมนเหมือนกัน แต่ไม่ได้เป็นญาติกับ มิลตัน ฟรีดแมน นะครับ เขาเขียนหนังสือเล่มหนึ่งมีเนื้อหาและชื่อน่าสนใจมาก คือ *The Moral Consequences of Economic Growth* หรือผลกระทบทางศีลธรรมของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หนังสือเล่มนี้มีแนวความคิดที่ทำทนายมาก คือไปไกลกว่าการบอกว่าเศรษฐกิจตลาดจะดีถ้าไม่มีการเข้ามาแทรกแซง แต่พูดไปในลักษณะที่ว่าเจริญเติบโตซึ่งมีฐานอย่างกว้าง คือไม่ใช่โตแบบกระจุกตัว แต่โตแบบมีคนในสังคมจำนวนมากได้ประโยชน์ นอกจากจะช่วยทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนดีขึ้นในทางวัตถุแล้ว ยังไปช่วยทางสังคมในหลายๆ เรื่องด้วย เช่น เรื่องของประชาธิปไตย เรื่องของความอดทนอดกลั้นต่อผู้อื่นที่มีความแตกต่าง ซึ่งเขาได้ยกตัวอย่างมากมาย และสรุปรวบยอดว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นการเติบโตแบบฐานกว้าง

คือคนได้ประโยชน์อย่างทั่วถึง จะมีผลดีต่อลักษณะทางศีลธรรมของคนในสังคม เขากระดับของคำว่าศีลธรรม จากศีลธรรมของปัจเจกชนมาสู่ศีลธรรมของสังคม

เรื่องของประชาธิปไตย เรื่องของความอดทนความอดกลั้น มีตัวอย่างที่อธิบายแล้วเข้าใจง่าย เขาบอกว่า ถ้าไม่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือเศรษฐกิจอยู่ในภาวะชงกั๊งจะเกิดปรากฏการณ์ที่ความอดทนของคน ในชาติที่มีต่อคนที่แตกต่างกัน เช่น คนต่างเชื้อชาติ หรือคนที่อพยพเข้ามาทำงานต่างๆ จะมีน้อย เช่น เหตุการณ์ ในสหรัฐอเมริกา กลางคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ และ ๑๙๘๐ ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ เป็นช่วงที่เกิดการ เขียดผิวกันอย่างกว้างขวางในสหรัฐอเมริกา แนวคิดในการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของคนกลุ่มน้อย กลุ่มคนผิวดำ กลุ่มผู้หญิงที่เรียกว่าเป็น แอฟเฟอโมทิฟ แอคชั่น (Affirmative Action) คือการที่รัฐบาลต้องมีนโยบายชัดเจน เช่น จัดโควต้าให้กับคนกลุ่มน้อยเข้าไปศึกษาเพื่อรักษาความเป็นธรรมในสังคมนั้น จะถูกปฏิเสธไปในช่วงที่ เศรษฐกิจตกต่ำ

เขายกตัวอย่างการหาเสียงเพื่อชิงตำแหน่งประธานาธิบดีสหรัฐฯ ในปี ๑๙๘๒ และ ๑๙๘๖ ซึ่งเป็นช่วงที่ เศรษฐกิจตกต่ำ จะมีการต่อต้านคนต่างประเทศที่เข้ามาทำงานในอเมริกา เพราะถือว่ามาแย่งงานคนสหรัฐฯ มีการต่อต้านนโยบายสนับสนุนและส่งเสริมคนกลุ่มน้อย และเกิดกลุ่มที่เต็มไปด้วยความเกลียดชังคนต่างเชื้อชาติ เข้าไปทำร้ายคน เข้าไปแย่งชิงกันมากมาย ปรากฏการณ์แบบนี้เกิดขึ้นทั่วโลกในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ

เช่นเดียวกับในเยอรมัน ก่อนที่พรรคนาซีจะขึ้นมาครองอำนาจได้ ก็เป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ คนมีความ หดหู่ มีความท้อแท้ใจ ในอินโดนีเซียใกล้บ้านเราท่านจะเห็นว่าหลังการตกต่ำทางเศรษฐกิจในปี ๒๕๔๐ ก็มีการ แย่งชิง มีการปล้นกัน ของไทยก็เหมือนกัน จะเห็นว่าสังคมของเราในช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำมีความระส่ำระสาย แล้วทำให้เกิดนักรบเมืองพันธุ์ใหม่อย่างคุณทักษิณ ชินวัตร ขึ้นมา

เพราะฉะนั้นถ้าจะพูดว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลักดันโดยกลไกตลาดเสรี แต่ไม่ใช่ตลาด เสรีอย่างเดียว ต้องตามมาด้วยหลายอย่างนั้น มีผลสำคัญมากต่อศีลธรรมในสังคม ซึ่งไม่ใช่ศีลธรรมระดับปัจเจก แต่เป็นศีลธรรมของสังคมเลย คือลักษณะของสังคมนั้นสะท้อนออกมาเลยว่าในช่วงที่เศรษฐกิจมีการขยายตัว คนก็จะมีความสดใสรุ่งเรือง และมีความอดทนอดกลั้น มีความเป็นประชาธิปไตย แต่ถ้าเกิดเศรษฐกิจตกต่ำคนไม่ มีความหวังก็จะเกิดการเกลียดชังกัน เกิดการล้มล้างประชาธิปไตย เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองอะไรต่างๆ นี่เป็นสิ่งที่ เบนจามิน ฟริดแมน พูดไว้

เพราะฉะนั้นในทางแนวคิด ท่านจะเห็นว่ามีความคิดที่หลากหลายมาก ตั้งแต่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อน ด้วยระบบตลาดล้วนๆ เป็นสิ่งที่คืออย่าง อดัม สมิท และต่อขยายด้วย มิลตัน ฟริดแมน ที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่าง แท้จริง จนมาถึงเศรษฐศาสตร์กระแสใหม่ ซึ่งมีความเห็นแตกต่างว่าเศรษฐศาสตร์ไม่จำเป็นต้องยึดถือความเห็น แก่ตัวหรือผลประโยชน์เฉพาะตัว แต่มีฐานที่กว้างกว่าและยึดเอาบรรทัดฐานของสังคมในการที่ตัวละครใน ระบบเศรษฐกิจตัดสินใจลงทุน ตัดสินใจบริโภค เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจไม่ใช่ตลาดอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับ

วัฒนธรรมด้วย และสุดท้าย เบนจามิน ฟริดแมน ก็บอกว่าสังคมที่ระบบเศรษฐกิจไปได้ ลักษณะทางศีลธรรมของสังคม ซึ่งไม่ใช่ศีลธรรมของปัจเจกแต่เป็นศีลธรรมทางสังคมก็ไปได้เช่นเดียวกัน

ในกรณีของไทย มีงานมากมายที่กล่าวถึงระบบเศรษฐกิจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักธรรมะอย่างเช่นงานสำคัญของท่านพุทธทาส คือเรื่อง “ธรรมิกสังคมนิยม” ซึ่งผู้ที่ติดตามเครือข่ายธรรมโฆษณ์คงรู้จักดีอยู่แล้ว อีกงานหนึ่งคืองานของอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งท่านเขียนไว้มากมาย แต่มีความคิดรวบยอด สรุปในบทความ “จากกรรมมารดาถึงเชิงตะกอน” ว่าในระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรมแล้ว คนจะได้รับอานิสงส์จริง คืออยู่ในกรรมมารดาที่ได้รับการดูแล เติบโตมาศึกษาไปก็ได้รับการดูแล มีสวัสดิการสังคม และเมื่อเสียชีวิตไปถึงเชิงตะกอนก็มีการดูแล อันนี้เป็นแนวความคิดที่มีรูปธรรมชัดเจน

เพราะฉะนั้นถ้าเกิดตอบคำถามแรกว่า ระบบเศรษฐกิจแบบศีลธรรมมีหรือไม่ มีแน่นอน เพราะมีตัวอย่างในเชิงแนวคิดที่ชัดเจน ตั้งแต่แนวคิดในทางศาสนาแล้วๆ อย่างสังคมสงฆ์ แต่ถ้าไปผนวกโจทย์ว่าทุนนิยมเสรีมีศีลธรรมได้หรือไม่ในทางแนวคิด ก็คงกำกวม เพราะว่ามีหลายแนวคิด บางแนวคิดบอกว่าศีลธรรม ความอยู่ดีมีสุข สวัสดิการ เป็นสิ่งเกิดขึ้นมาจากความเห็นประโยชน์ของแต่ละคน โดยที่แต่ละคนไม่จำเป็นต้องมีศีลธรรม แบบที่อดัม สมิท พูดเรื่องพ่อค้าเนื้อ คนต้มสุรา หรือว่าคนอบขนมปัง ไม่ได้เห็นอกเห็นใจเรา แต่ว่าทำให้เรามีขนมปังบริโภค มีเนื้อบริโภคได้ ไปจนถึงแนวความคิดสมัยใหม่ที่เชื่อว่าจำเป็นต้องมีศีลธรรมอยู่ และทำให้รากฐานของระบบเศรษฐกิจอยู่ได้ จึงเป็นแนวความคิดที่ผสมผสาน ไม่ได้มีอะไรที่เด็ดขาดลงไป โจทย์สำคัญคงไม่ใช่การถกเถียงกันในทางทฤษฎี แต่อยู่ที่ทางปฏิบัติ

คำถามที่ท่านผู้จัดงานเสวนายกตัวอย่างที่สองขึ้นมา ถามว่าในทางปฏิบัตินั้นการแข่งขัน การสร้างกำไรสูงสุด ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรมได้อย่างไร ในเมื่อถ้าเกิดความจำเป็นที่ธุรกิจแต่ละแห่งต้องแข่งขันกัน ใครที่มีศีลธรรมจะไปแข่งกับเขาได้อย่างไร พูดภาษาง่ายๆ คงเป็นอย่างนั้น ผมคิดว่าเราคงต้องดูว่าทุนนิยมในโลกไม่ได้มีแบบเดียว ถ้าแบ่งแบบหยาบๆ ทุนนิยมของแต่ละชาติจะมีลักษณะเฉพาะตัวไม่เหมือนกัน

อย่างทุนนิยมของสหรัฐอเมริกาหรือของอังกฤษ ที่เรียกว่าเป็นทุนนิยมแบบ แองโกล แซกซอน (Anglo Saxon) นั้นมีลักษณะเฉพาะตัวที่เน้นกลไกตลาดมากๆ เน้นตลาดหลักทรัพย์มากๆ แทนการกู้ยืมเงินจากธนาคาร เน้นให้ตลาดแรงงานมีความเคลื่อนไหวได้ดี มีการโยกย้ายงานได้ง่าย แล้วเชื่อว่าจะนำไปสู่ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ทุนนิยมพวกนี้จะต่อต้านเรื่องของสินบน คอร์รัปชัน

ถ้ามาดูทุนนิยมใกล้ตัวเราอย่างทุนนิยมสิงคโปร์ ก็จะมีลักษณะที่แตกต่างจากทุนนิยมอื่น คือเป็นทุนนิยมของรัฐบาล ประเทศสิงคโปร์ได้เงินออกมาจากภาคประชาชนจำนวนมาก จากการออมภาคบังคับ การมีเงินมากนั้นทำให้เกิดการเอาเงินไปลงทุนในต่างประเทศเยอะ ทุนนิยมของสิงคโปร์นั้นถ้าอยู่ในประเทศจะบอกว่าไม่เอาการทุจริตคอร์รัปชัน ลีควอนยูพูดไว้เองว่า อย่างมาทุจริตคอร์รัปชันในประเทศ มีการกวาดล้างคอร์รัปชันขนานใหญ่ และเมื่อนักธุรกิจสิงคโปร์ต้องไปลงทุนต่างประเทศลีควอนยูก็บอกว่า นักธุรกิจที่ไปลงทุนต่างประเทศนั้นให้รู้ไว้ว่าใน

ต่างประเทศนั้นมีคอร์ปชั่นมากมาย ไปลงทุนในต่างประเทศแล้วอย่าเอาคอร์ปชั่นกลับมาสิงคโปร์ แต่ท่านไม่ได้บอกว่าห้ามไปคอร์ปชั่นในต่างประเทศ ห้ามไปให้สินบนในต่างประเทศ

ทุนนิยมอย่างญี่ปุ่นและเยอรมันก็มีความแตกต่างกัน ทุนนิยมของเยอรมันให้ความสำคัญกับกลุ่มแรงงานมาก เพราะเป็นพัฒนาการในทางประวัติศาสตร์ กรรมการในหลายบริษัทมีสหภาพแรงงานไปอยู่ด้วย ขณะที่ทุนนิยมของญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระยะยาวระหว่างกลุ่มธุรกิจมาก และให้ความสำคัญกับการกั๊ยเงินจากธนาคารมากกว่าตลาดหลักทรัพย์ ถ้าไปถึงทุนนิยมแบบใหม่ เช่นแบบรัสเซียคือทุนนิยมแบบมาเฟีย จะเห็นได้ว่าทุนนิยมมีหลายแบบ

คำถามที่ว่าทุนนิยมทำให้ต้องแข่งขันกันและสร้างกำไรสูงสุด แล้วจะมีวิธียังไงทำให้มันมีศีลธรรม ท่านจะเห็นว่าทุนนิยมไม่ใช่เป็นสิ่งที่ลอยอยู่ในสูญญากาศ ทุนนิยมแต่ละประเทศมีลักษณะที่แตกต่างกัน เพราะฉะนั้นประเด็นสำคัญจะอยู่ภายใต้โครงสร้างทางวัฒนธรรมด้วย ถ้าโครงสร้างทางวัฒนธรรมทางสังคมเอื้อต่อการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่นในสหรัฐอเมริกา เรื่องทุจริตคอร์ปชั่นแบบโจ่งครีมเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก มีการห้ามกัน มีกฎหมายปราบปรามคอร์ปชั่นค่อนข้างร้ายแรง ไม่ได้แปลว่าไม่มีการแสวงหาผลประโยชน์จากตำแหน่งหน้าที่ทางการเมือง แต่ว่ารูปแบบคอร์ปชั่นแบบติดสินบนกันตรงไปตรงมานั้น เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ และด้วยเหตุผลแบบนี้ ค่านิยมของสังคมแบบนี้ ทำให้ลักษณะของทุนนิยมในอเมริกามีหน้าตาแบบหนึ่ง ทุนนิยมของรัสเซีย ของสิงคโปร์ ของไทย จะมีหน้าตาอีกแบบหนึ่ง ทั้งหมดล้วนอยู่ในโครงสร้างทางวัฒนธรรมและทางสังคม

ผมคิดว่าคนที่ท่านผู้จัดตั้งคำถามว่าระบบเศรษฐกิจต้องมีการแข่งขัน ต้องมีคู่แข่ง ต้องสร้างตลาด สร้างกำไร แล้วจะมีศีลธรรมได้อย่างไร ก็ชี้ให้เห็นปัญหาทุนนิยมไม่ว่าสัญชาติไหนมันมีจุดร่วมกัน คือถ้าเป็นบริษัทตั้งขึ้นมาทำหน้าที่แสวงหากำไรสูงสุด แล้วนำไปจัดสรรให้แก่ผู้ถือหุ้น นั่นคือไม่ว่าจะมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไรในรายละเอียด หน้าตาโดยรวมจะเหมือนกันคือต้องแสวงหากำไรสูงสุด ซึ่งทำให้ทุนนิยมมีโอกาสสร้างบาปทางเศรษฐกิจได้มาก

บาปของทุนนิยมคืออะไร ผมคิดว่าในทางวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ไม่ได้คิดว่าระบบเศรษฐกิจทุนนิยมปราศจากบาป แต่มีบาปหลายเรื่องมาก ที่เด่นชัดมากที่สุดคือการผูกขาดทางเศรษฐกิจ ถือเป็นบาปร้ายแรง อันนี้เป็นบาปที่มาไกล ถือว่าเป็นบาปพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยม อัดัม สมิธ เคยพูดไว้ในหนังสือของเขาว่า คนที่ทำธุรกิจให้อาชีพเดียวกัน ส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้มาเจอกันหรือเจอแต่พอมาเจอกันแล้วคุยกันทีไร ก็จะจบด้วยการสมคบกันเพื่อหาประโยชน์จากสาธารณะ เช่น การรวมหัวกันขึ้นราคา อันนี้ชัดเจนว่ามีมาแต่ไหนแต่ไร การสมคบกัน การผูกขาดกัน การฮั้วกัน ถือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมมานาน ไม่ว่าทุนนิยม ไม่ว่าทุนนิยมแบบรัสเซีย แบบไทย มีหมด

แล้วในวิชาการเศรษฐศาสตร์ถือว่าการผูกขาดเป็นบาป เพราะการผูกขาดนั้นทำให้ผู้บริโภคได้ประโยชน์น้อย ทำให้เสียประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ ศีลธรรมของวิถีคิดทางเศรษฐศาสตร์นั้นท่านจะเห็นว่าไม่แหม่มของมัน ไม่ใช่ศีลธรรมแบบศาสนาที่เราเชื่อกัน ยกเว้นแต่มีการตีความให้เชื่อมโยงกัน ยกตัวอย่างเช่น ตีความศีลข้อที่สองในเรื่องการลักทรัพย์ การลักทรัพย์คือการที่ไปเอาของคนอื่นที่ไม่ใช่ของเรามาเป็นของเรา ตีความแบบตรงไปตรงมา การผูกขาดอาจจะตีความว่าเป็นการลักทรัพย์แบบหนึ่งก็ได้ ท่านเองเดียวกันบาปอีกตัวหนึ่งของลัทธิเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี คือการเก็งกำไร โดยใช้ข้อมูลภายใน เช่น ไปซื้อขายหุ้น โดยอาศัยข้อมูลวงใน จากผู้บริหารบริษัท รู้ว่าบริษัทนั้นมีแนวโน้มประกอบธุรกิจจะกำไรหรือขาดทุนอะไรอย่างไร แล้วไปซื้อหุ้น ขายหุ้นก่อนล่วงหน้า เก็งกำไรแบบนี้ถือว่ายอมรับไม่ได้ แต่ในทางวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ ถ้าล้าพังการเก็งกำไรเฉยๆ ถือว่าเป็นสิ่งที่ในหลายกรณียอมรับได้ เพราะว่ามีหลายครั้ง เช่น เก็งกำไรซื้อหุ้นตัวหนึ่งมาในราคาถูกแล้วขายไปในราคาแพง ตอนซื้อมาราคาถูกเห็นแล้วว่าหุ้นตัวนี้ต้องขึ้นราคา ถ้าซื้อมาอย่างนี้แล้วขายไป ถือว่าเป็นยอมรับได้ แล้วทำให้ระบบตลาดมีประสิทธิภาพดีขึ้นด้วย เพราะว่าทำให้ราคาอยู่ในระดับที่เหมาะสมสะท้อนกับความเป็นจริง แต่ถ้าเกิดไปใช้ข้อมูลวงใน อย่างนี้ถือว่าผิด ถือว่าเป็นบาปทางเศรษฐกิจ แล้วทางกฎหมายมีการปราบปรามบาปพวกนี้ด้วย เช่น บาปของการผูกขาดก็มีการออกกฎหมายเรื่องการผูกขาดออกมา บาปของการเก็งกำไรก็มีการออกกฎหมายในการซื้อขายหลักทรัพย์ที่ป้องกันการเก็งกำไร โดยใช้ข้อมูลวงในอะไรต่างๆ ออกมา

การต้มตุ๋นก็ถือเป็นบาป แต่หลายเรื่องในทุนนิยม เช่น การโฆษณาให้คนบริโภค โดยทั่วไปจะไม่ถือว่าเป็นบาปในทางเศรษฐกิจ เพราะถือว่าผู้บริโภคมีสิทธิเลือก มีสิทธิตัดสินใจที่จะบริโภคอะไรหรือไม่โดยตัวของเขาเองได้ ยกเว้นโฆษณาที่ผิดจรรยาบรรณ เป็นการโฆษณาหลอกลวง ถือว่าเป็นบาปยอมรับไม่ได้ แต่การโฆษณาให้ข้อมูลว่าสินค้าคืออะไร ไม่ว่าสินค้านั้นจำเป็นหรือไม่จำเป็น แล้วชักชวนให้คนมาซื้อสินค้า อย่างนี้ไม่ได้ถือว่าเป็นบาป

ท่านจะเห็นว่าระดับของบาปหรือระดับของสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ในทางศาสนากับในทางโลกนั้นมีความแตกต่างกันเยอะมาก คำถามที่ว่าถ้ามีแนวคิดด้านศีลธรรมอยู่จริง แต่ว่าระบบตลาดต้องแข่งขันกัน ต้องโฆษณา ต้องหากำไรสูงสุด ศีลธรรมจะมีได้อย่างไร คำถามนี้ถ้าในทางธรรมคงตอบว่ามีได้ยากจริงๆ ในระบบทุนนิยมเสรี แต่ว่าถ้าเป็นศีลธรรมในระดับศีลธรรมทางโลก ผมคิดว่าพอมีกลไกหลายอย่างที่ทำได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่จะพูดต่อไปว่าระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรมเป็นพื้นฐาน หรือว่าให้ความสำคัญกับศีลธรรมนั้นควรเป็นอย่างไร และทำได้อย่างไร ซึ่งจะเห็นหัวข้อสุดท้าย

แต่ก่อนถึงตรงนั้นผมอยากจะตอบคำถามที่ท่านผู้จัดเสวนาได้ตั้งไว้คือ ระบบทุนนิยมเสรีพัฒนาให้คนมีศีลธรรมในสังคมได้หรือไม่อย่างไร ภายใต้อะไรก็ได้ ข้อนี้คงต้องตอบว่ามันมีศีลธรรมในความหมายทางศีลธรรมบางแบบที่ถือได้ว่าเป็นศีลธรรมทางโลก แล้วเหมาะกับทุนนิยม เรื่องนี้นักสังคมวิทยาได้ศึกษามาเป็นเวลานานแล้ว อย่างงานเก่าแก่ร้อยปีก่อนของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ซึ่งเขียนหนังสือเรื่องจริยธรรมของ

พวกโปรเตสแตนต์ วัชัฒว่ามีลักษณะหลายอย่างของชาวโปรเตสแตนต์ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการเติบโตของทุนนิยม เช่น ความอดุตาหะ ขันขันแข็ง ความอดทนในการทำงาน ความมีวินัย การประหยัคคอดอม หลายท่านอาจจะรู้สึกแปลกใจเมื่อได้ยินอย่างนี้ เพราะท่านมักจะไต้ยินบ่่อยๆ ว่าลัทธิตลาด ลัทธิทุนนิยมส่งเสริมให้เกิดการบริโภคเยอะๆ เพื่อจีดีพี (Gross Domestic Product: GDP, ผลผลิตมวลรวมในประเทศ) จะไต้โตขึ้นๆ ซึ่งในอีกแง่มุมหนึ่งก็ถูก แต่ว่าถ้าเกิดมองในเชิงการเติบโตของวัตถุล้วนๆ การเติบโตในระยะยาวให้ไปไต้ไกล การบริโภคเฉพาะหน้ามากๆ ไม่ใช่เรื่องดี ต้องมีสัดส่วนที่พอเหมาะระหว่างการบริโภคและการออม แมกซ์ เวเบอร์บอกว่าการประหยัคคอดอมนั้นเป็นเรื่องดี เพราะทำให้เกิดเงินทุนสะสม แล้วเกิดการลงทุนประกอบกิจการต่างๆ ไต้ ซึ่งเป็นการเกื้อหนุนต่อทุนนิยม และแน่นอนว่าลักษณะที่พูดมา ความขันขันแข็ง อดทนมีวินัยต่างๆ เหล่านี้ไม่ใช่เฉพาะลักษณะของคนโปรเตสแตนต์ แต่ยังอยู่ในคนหลายกลุ่มด้วย ถ้าไปดูคนจีน คนยิว จะมีลักษณะวัฒนธรรมหลายอย่างที่เหมาะสมกับทุนนิยมเช่นกัน

ทีนี้ผมกลับมาคำถามใหญ่เลยว่า เป็นความฝันหรือไม่ที่จะมีระบบเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรม ฝันเกินไปหรือเปล่า คงต้องบอกว่ามีตัวอย่างจริงที่เป็นเศรษฐกิจที่เรียกไต้ว่ามีศีลธรรมเป็นศูนย์กลาง แล้วเป็นตัวอย่างที่ชอบพูดกันในประเทศไทย ก็เศรษฐกิจอย่างภูฏาน ซึ่งพวกเราสนใจกันมากในช่วงหลังๆ มีการพูดเรื่องของจีดีเอส คือความสุขมวลรวมประชาชาติ ถ้าไปดูเรื่องของภูฏานจะเห็นว่ามี ยึดศาสนาเป็นแกนกลางด้วย ยกตัวอย่างเพื่อนผมไปเที่ยวประเทศภูฏานจะบอกว่ารับประทานเนื้อที่ภูฏานไม่อร่อยเลย เพราะคนไม่ชอบฆ่าสัตว์ คนพยายามหลีกเลี่ยงจากการฆ่าสัตว์ จะฆ่าสัตว์ต่อเมื่อสัตว์ใกล้จะตายซึ่งเนื้อจะเหนียวสักหน่อย เป็นต้น แต่ทั้งหมดนี้ไม่ได้แปลว่าคนภูฏานไม่สนใจอบายมุขเลย เพื่อนที่ไปเที่ยวเล่าให้ฟังว่าจะมีบาร์สำหรับคนภูฏานหนุ่มๆ ตอนเช้ากับกลางวันจะใส่ชุดประจำชาติ ตอนบ่ายถอดออกแล้วใส่กางเกงยีนส์เข้าบาร์ และมีเหล่าแบบหนึ่งซึ่งภูฏานไม่ถือว่าเป็นเหล่า คือกินแล้วเมาแต่ไม่ถือว่าเป็นเหล่า เพราะฉะนั้นไม่บาป แต่มีเหล่าอีกแบบหนึ่งจำพวกวิสกี ซึ่งคนภูฏานถือว่าเป็นเหล่า เพราะฉะนั้นแล้วถึงลั่นก็ไม่บริโภคในประเทศ แต่ส่งออกไปขายต่างประเทศแทน อย่างนี้เป็นต้น แต่ที่พูดมาก็แปลว่าสังคมที่พวกเราดูเป็นอุดมคติอย่างภูฏานนี้ ไม่นั้นการเจริญเติบโต ไม่นั้นอบายมุข แต่เน้นศาสนา จึงมีแง่มุมของความเป็นมนุษย์อยู่เยอะ และเป็นตัวอย่างที่ใกล้เคียงกับอุดมคติตัวอย่างหนึ่ง

สังคมอย่างสันตือโสภซึ่งท่านผู้สวานต่อไปคงจะไต้พูด ก็เป็นสังคมที่อย่างน้อยมีอุดมคติไปสู่ทางนั้น แต่ว่าตัวอย่างร่วมกันทั้งของสันตือโสภหรือว่าภูฏานคือ การยอมรับมาตรฐานการครองชีพ หรือรายได้ของประชาชนในระดับที่ไม่สูง โดยเชื่อว่ามาตรฐานทางวัตถุไม่ใช่มาตรฐานเดียว ถ้าสังคมยอมรับอย่างนี้จะทำให้เศรษฐกิจมีศีลธรรมเป็นศูนย์กลางโดยไม่ยาก อย่างกรณีภูฏานเองจะมีลักษณะสังคมที่ไม่ใช่เศรษฐกิจทุนนิยมเสรี แต่จะมีลักษณะการควบคุมสูง ซึ่งส่วนหนึ่งทำได้เพราะว่าสภาพภูมิศาสตร์ การที่เป็นภูเขาหลายๆ มันปิดกั้นตัวเองจากโลกภายนอกไต้ดีพอสมควร และยังมีนโยบายปิดกั้นด้วย เช่นคนที่จะไปเที่ยวภูฏานต้องได้รับอนุญาตก่อน

และแต่ละปีมีโควตาจำกัดทำให้นักท่องเที่ยวเข้าไปได้ไม่เกินกี่คน อินเทอร์เน็ตกับทีวีและดาวเทียมก็เพิ่งจะมีไม่กี่ปีมานี้ เป็นต้น ถ้าคนในสังคมมีความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นวิถีชีวิตที่พึงปรารถนาที่จะทำได้ แน่ใจว่ามีปัจจัยสารพัดและซับซ้อนซึ่งโลกในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ประเทศส่วนใหญ่ ถ้าไม่มีเจตจำนงที่จะทำอย่างนี้จริงๆ จะทำได้ยาก หรือประเทศที่สมาทานเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีแบบประเทศไทยมานานพอสมควร มีการพึ่งเศรษฐกิจต่างประเทศทั้งการส่งออก การลงทุนต่างประเทศ นักท่องเที่ยวต่างประเทศ ในสัดส่วนค่อนข้างสูง ถ้าเรารวมยอดส่งออกกับนำเข้า คือยอดการค้าต่างประเทศ เทียบกับสัดส่วนจีดีพีคือมูลค่าผลผลิตประชาชาติของไทย จะเกินร้อยเปอร์เซ็นต์ แปลว่าเราพึ่งเศรษฐกิจภายนอกในสัดส่วนที่สูงมาก ถ้าประเทศอยู่ในภาวะแบบนี้คงไกลเกินไปที่จะดึงกลับมาหาคุณภาพแบบภูฏาน ที่ไม่หวังมาตรฐานการครองชีพและมาตรฐานรายได้ที่สูง แต่ว่ามีวัฒนธรรมมีกลไกอย่างอื่นทางสังคมที่ทำให้การใช้ชีวิตอยู่อย่างมีความหมาย โจทย์ของประเทศไทยจึงเป็นโจทย์ที่ผมคิดว่าคงยากที่จะกลับไปเป็นลักษณะแบบอย่างภูฏานหรือสังคมอุดมคติอย่างสันติโคท หรือสังคมอื่นๆ ในลักษณะแบบนั้นทั้งประเทศ

โจทย์ของประเทศไทยที่ผมคิดว่าอย่างน้อยเป็นโจทย์ข้างต้น ไม่ว่าท่านจะเห็นว่ามันเป็นโจทย์สุดท้ายหรือไม่ คือทำอะไรให้เป็นสังคมทุนนิยม แต่มีระดับของศีลธรรมซึ่งไม่เบียดเบียนชีวิตของคน ชีวิตของสัตว์ สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ หรือเอาไรด์เอาเปรียบกันมากเกินไป บาปมีหลายระดับ กิเลสมีหลายระดับ มีกิเลสหยาบ กิเลสละเอียด ไม่ว่าท่านจะเห็นพ้องต้องกันหรือไม่ว่าจุดหมายปลายทางไปทางไหน แต่ว่าบาปหลายประเภท ท่านคงเห็นด้วยว่าต้องจัดการ บาปของการผูกขาด บาปแห่งการเก็งกำไร บาปแห่งการนำเรื่องทางเพศมาใช้ในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือพูดง่ายๆ กลับไปสู่พื้นฐานของศีลห้า ซึ่งเป็นสิ่งที่อย่างน้อยเป็นบรรทัดฐานของสังคมไทยว่ายอมรับไม่ได้ แล้วตีความขยายจากจุดนั้นไป

ยกตัวอย่างเช่น การลักทรัพย์ว่ามันมีมากกว่าการฉกชิงวิ่งราว แต่มีลักทรัพย์แบบคอร์รัปชัน มีลักทรัพย์แบบผูกขาด มีลักทรัพย์ด้วยการเก็งกำไร อะไรที่สร้างฉันทามติให้ง่ายว่านี่คือบาป สังคมก็จะสามารถวางบรรทัดฐาน วางกลไกทางสถาบัน ไม่ว่าจะเป็กฎระเบียบวัฒนธรรมเพื่อแก้ปัญหาตรงนี้ได้ง่าย แต่ถ้าเกิดจะไปถึงจุดอุดมคติเลย ไปถึงลดการบริโภค คงเป็นเรื่องที่ยากพอสมควร

การตีความแบบนี้จริงๆ มิงานของลูกศิษย์ท่านอาจารย์พุทธทาสได้ทำไว้แล้วคือท่านสันติกโรภิกขุ ผมเห็นงานของท่านในบทความ “อริยสังฆีแห่งรัชมังคลาภิเษกนิคม” ตีพิมพ์อยู่ในหนังสือ *พุทธศาสนา* ปีที่ ๖๖ เล่มที่ ๒ เป็นฉบับพิเศษ มีการขยายความเรื่องพวกนี้ไว้อย่างละเอียดว่า ถ้าจะขยายความศีลห้า ขยายความมรรคแปดให้เข้ากับสังคมปัจจุบันควรจะต้องทำอะไร ซึ่งแปลว่าเราจะตีความลักทรัพย์แบบเดิมไม่ได้ เราจะตีความพูดปดแบบเดิมไม่ได้ ในปัจจุบันการพูดปดอาจจะออกมาในรูปของการใช้สื่อในการโฆษณาชวนเชื่อ เป็นต้น ไม่ได้เป็นการพูดปดแบบบอกขามเป็นคำ แต่มันมีความแนบเนียน มีความผสมผสานกันมากมาย เพราะฉะนั้นถ้าจะ

ก้าวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม คงต้องมีการประยุกต์คำสอนหลักทางศาสนาเข้ามาตีความใหม่ให้กับบริบททางสังคม นี่คือนี่สิ่งที่ผมคิดว่ามีความจำเป็น

ถ้าเราจะพัฒนาเศรษฐกิจที่มีศีลธรรมเป็นพื้นฐาน ให้ความสำคัญกับศีลธรรมนั้น เราจะต้องทำอย่างไร โดยสรุปอย่างแรกต้องมีการแปลความทางศีลธรรมตามคำสอน ตีความให้เข้ากับสภาพทางสังคมแบบใหม่ และเมื่อตีความแบบใหม่ สิ่งที่จะพบมาคือคำพังการเทศนาการสั่งสอนให้ปัจเจกชนให้บุคคลแต่ละคนเป็นคนดีมีศีลธรรม จะมีข้อจำกัดจากสิ่งที่ท่านเห็น เช่น มีคนจำนวนมากไม่คิดว่าการผูกขาดคือการลักทรัพย์ เป็นต้น ผู้ที่ได้ประโยชน์จากเศรษฐกิจผูกขาดไม่เคยคิดว่าเศรษฐกิจผูกขาดคือการลักทรัพย์ และสังคมก็ยังนับถือนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จจากธุรกิจผูกขาด ธุรกิจสัมปทานที่แสวงหาผลประโยชน์จากรัฐและประชาชนในรูปแบบที่ได้กำไรเกินควรมากมาย ถ้าอย่างนี้การจัดการจะทำได้ยาก

ฉะนั้นส่วนหนึ่งต้องมีการตีความใหม่ ว่าสิ่งที่ถือว่าเป็นความชั่วร้าย ถือว่าเป็นบาปของเศรษฐกิจทุนนิยมแบบใหม่คืออะไร แล้วเมื่อมีการตีความแล้วต้องมีการแปลจากการตีความนั้นไปสู่การสร้างกลไกทางสถาบัน ทางสังคม ซึ่งมีหลายแบบ ตั้งแต่กลไกที่เกี่ยวข้องกับตลาดเอง เกี่ยวข้องกับรัฐ เกี่ยวข้องทางสังคม ผมคิดว่าทุกภาคีทุกเรื่องเวลาจะตอบโจทย์เรื่องทุนนิยม ทุนนิยมเสรี และทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ เราจะต้องดูว่าตลาดทำอะไรได้ รัฐทำอะไรได้ และสังคมทำอะไรได้ ในส่วนของตลาด ผมคิดว่ามีแรงกดดันหลายเรื่องที่จะพยายามจะสร้างบรรทัดฐานใหม่ในวงการธุรกิจกันเอง เช่น สิ่งที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในรอบ ๑๐ ปีที่ผ่านมาหลังจากเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ในวงการธุรกิจและโดยเฉพาะบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ คือการพูดเรื่องของธรรมาภิบาลทางเศรษฐกิจ

ธรรมาภิบาลนั้นเป็นศีลธรรมแบบไหน ธรรมาภิบาลทางเศรษฐกิจหรือบรรษัทภิบาลเป็นระบบศีลธรรมที่จัดวางความสัมพันธ์ของคนในบริษัท ถ้าพูดในอเมริกา ธรรมาภิบาลแปลว่าทำอย่างไรไม่ให้ผู้จัดการโกงเงินผู้ถือหุ้น ถ้าพูดในประเทศไทยส่วนใหญ่จะหมายความว่านอกจากจะไม่ให้ผู้จัดการโกงเงินผู้ถือหุ้นแล้ว ทำอย่างไรไม่ให้ผู้ถือหุ้นรายใหญ่เอาเปรียบผู้ถือหุ้นรายย่อย ซึ่งการถือหุ้นรายย่อยทุกวันนี้มีความสำคัญมากกับคนชนชั้นกลางในประเทศไทย เพราะว่ามีมนุษย์เงินเดือนทั้งหลายได้ลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ผ่านกองทุนรวมต่างๆ เป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และถ้าเกิดมีการลักทรัพย์กันโดยการใช้ความเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ โกงผู้ถือหุ้นรายย่อย ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำกันบ่อย โดยวิธีที่ทำกันคือการไซฟอนเงินออกจากบริษัท ยกตัวอย่างบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์จะมีคนถือหุ้นมากมาย ท่านลองคิดว่าถ้าไปซื้อหุ้นบางตัว อาจจะไม่ได้ซื้อโดยตรง แต่ถ้าเกิดท่านจ่ายเงินประกันสังคม แล้วประกันสังคมเอาเงินไปลงทุน โดยทางอ้อมก็ถือว่าท่านเป็นผู้ถือหุ้นของกองทุนหรือว่าบริษัทเหล่านั้น ถ้าเกิดมีการโกงเงินไปก็เท่ากับว่าโกงเงินของท่านไปด้วย ไม่ใช่เรื่องที่ไกลตัวเลย วิธีการที่พบกันบ่อยในประเทศไทยคือการไซฟอนเงิน จากการที่บริษัทจดทะเบียนเอาคนอื่นมาเป็นผู้ถือหุ้นด้วย แต่เมื่อมีการทำธุรกิจ เช่น ไปซื้อที่ดิน บริษัทนี้ก็จะไปซื้อที่ดินในลักษณะราคาถูกๆ มาในราคาที่แพง เช่น ไปซื้อที่ดินมาจากที่

น้องของผู้ถือหุ้นรายใหญ่ ซึ่งขายให้ในราคาที่เกินราคาตลาด เมื่อซื้อเข้ามาแล้วบริษัทจดทะเบียนนั้นก็จะขาดทุน แปลว่าผู้ถือหุ้นทุกคนขาดทุน แต่ผู้ถือหุ้นรายใหญ่ไปได้ประโยชน์จากบริษัท อย่างนี้เป็นต้น และเป็นสิ่งที่ทำกันเยอะ

เพราะฉะนั้นบาปที่วงการธุรกิจตระหนักกันแล้ว คือบาประหว่างผู้ถือหุ้นด้วยกัน บาประหว่างผู้ถือหุ้นรายใหญ่กับรายเล็ก และบาปที่โกงเงินของเจ้าหนี้ เช่น โกงเงินธนาคาร ไปกู้เงินธนาคารมาแล้วไปถอนเงินออกไม่จ่าย หรือมีวิธีการหลบตะแลงсарพัด เช่น กรณีที่มีบริษัทผลิตเหล็กแห่งหนึ่ง ไปกู้เงินประเทศญี่ปุ่นมา หลังจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจแล้วบริษัทนั้นขาดทุนถึงขั้นล้มละลาย ญี่ปุ่นจะมายึดบริษัท ก็มีขบวนการพิเศษที่บริษัทนั้นไปกู้เงินมาอีกแห่งหนึ่งแล้วทำให้ตัวเองเป็นเจ้าหนี้ของตัวเอง แล้วธนาคารญี่ปุ่นออกไปอย่างนี้ก็เป็นสิ่งที่ในวงการของตลาดหลักทรัพย์ยอมรับกันไม่ได้แล้ว เพราะถือว่าเป็นตัวบั่นทอนพัฒนาการของตลาดหลักทรัพย์เอง จะเห็นว่ามันมีบาปประเภทหนึ่ง อาจจะเป็นบาปประเภทที่หยาบที่สุด แล้ววงการธุรกิจด้วยกันไม่ยอมรับ

ฟังดูแล้วท่านอาจจะเกิดความรู้สึกว่าทำไมมันเป็นบาปที่เกี่ยวข้องกับคนในกลุ่มเล็กจ้งเลย ยังมีอีกชั้นหนึ่งนะครับ ซึ่งเริ่มถือแล้วว่าเป็นบาปของการไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคม ท่านคงจะได้ยินปรากฏการณ์ที่มีการเคลื่อนไหวกัน เรื่อง Corporate Social Responsibility (CSR) คือบริษัทต้องรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ผมมีเพื่อนที่ทำกิจกรรมรณรงค์ทางด้านนี้ เมื่อเขาไปบรรยายให้บริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ฟัง พบว่าได้รับความสนใจอย่างล้นหลามเลย ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ บาปของการไม่รับผิดชอบต่อสังคมคืออะไร Corporate Social Responsibility เป็นการขยายความบรรษัทภิบาลออกมาให้กว้างขึ้น บรรษัทภิบาลจะดูแลเฉพาะเรื่องเงินๆ ทองๆ คือเงินของผู้ถือหุ้น เงินเจ้าหนี้อะไรต่างๆ แค่นี้ แต่เรื่อง Corporate Social Responsibility นั้น จะดูไปถึงเรื่องของแรงงาน เอาเปรียบแรงงานหรือไม่เอาเปรียบซัพพลายเออร์ (supplier) คือคนที่ขายสินค้าให้เราหรือไม่ เอาเปรียบผู้บริโภคคือเอาเปรียบคนที่ซื้อสินค้าเราหรือไม่ เอาเปรียบสิ่งแวดล้อมคือการปล่อยมลพิษสู่สิ่งแวดล้อมหรือไม่ เรื่องพวกนี้มันมีแรงกดดันในวงการธุรกิจกันเอง ทั้งจากต่างประเทศ จากโลกาภิวัตน์ ยกตัวอย่างผู้ผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปของไทยที่จะส่งไปขายยังสหรัฐอเมริกาและยุโรปทุกวันนี้ จะใช้แรงงานเด็กไม่ได้เลย เพราะบริษัทที่มีชื่อเสียงไม่ต้องการให้แบรนด์เนมของตัวเองไปเปะป้อนกับคำว่าใช้แรงงานเด็ก ใช้แรงงานทาสหรือแม้กระทั่งห้องน้ำในโรงงานไม่สะอาด ไม่มีห้องน้ำให้ใช้ ก็ถือว่าบริษัทพวกนี้จะไม่สามารถจำหน่ายเสื้อผ้าของตัวเองผ่านแบรนด์เนมที่มีชื่อเสียงในต่างประเทศได้เลย อันนี้ถือว่าเป็นบาปอีกชั้นหนึ่งที่ประชาคมโลกในประเทศที่ทุนนิยมมีการพัฒนามากกว่าประเทศไทยไม่ยอมรับ และส่งผลกระทบมายังประเทศไทย

ในประเทศไทยเองปรากฏการณ์ที่มีข่าวอื้อฉาวมากมายในตลาดหลักทรัพย์ ทำให้เกิดแรงกดดันเรื่องของการปรับปรุงเรื่อง Corporate Social Responsibility ขึ้นมาด้วย ไม่ได้แปลว่าธรรมาภิบาลของบริษัทใน

ต่างประเทศดี ไม่มีปัญหา ประเทศทุนนิยมแนวหน้าที่สุดอย่างสหรัฐอเมริกา ถ้าจำกันได้ สองสามปีที่ผ่านมาก็เต็มไปด้วข่าวอื้อฉาวตลอด ไม่ว่าจะกรณีของบริษัทเวิร์ลคอม (WorldCom) การตรวจบัญชีของอาร์เธอร์ แอนเดอสันที่ล้มละลายกัน มีการแต่งบัญชีกันสารพัด ซึ่งทั้งหมดเป็นแรงกดดันที่วงการธุรกิจต้องเข้มงวดกันเอง แต่ถ้าเราจะหวังให้ตลาดหรือหวังให้วงการธุรกิจนั้นรับผิดชอบตัวเองดูแลตัวเองโดยลำพัง จะมีข้อจำกัดในการที่มีการกำกับเฉพาะพฤติกรรมที่ถือว่าเป็นบาปร้ายแรงของวงการ ที่นั่นเขาจะการเติบโตของทุนนิยมเท่านั้น หลายเรื่อง เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม แม้ว่ากฎหมายสิ่งแวดล้อมจะถูกนำมาใช้ แต่จะถูกใช้ในแง่มุมที่ค่อนข้างจำกัด ไม่ได้ถูกใช้ในความหมายว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในสังคม

เพราะฉะนั้นกลไกทางสถาบันของสังคมที่จำเป็นต้องมี ยังขาดไม่ได้อีกสองเรื่องคือ บทบาทของภาครัฐ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกรออกกฎระเบียบต่างๆ บทลงโทษ ยกตัวอย่างเรื่องการผูกขาด ถ้าจะหวังให้บริษัทธุรกิจด้วยกันไม่ยอมรับการผูกขาด ก็คงจะมีเฉพาะบริษัทที่เสียผลประโยชน์จากการผูกขาดเท่านั้นที่ร้องแรกแหกกระเชอ แต่ถ้ากรณีการผูกขาดนั้นมาตกกับผู้บริโภค บริษัทเหล่านั้นจะไม่สนใจ เพราะฉะนั้นบทบาทของรัฐในการต่อต้านการผูกขาด ป้องปรามการผูกขาดจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และยังเป็นโจทย์สำคัญของประเทศไทย ที่ทำให้ทุนนิยมเสรีของไทยไม่ใช่ทุนนิยมเสรีจริงๆ แต่เป็นทุนนิยมที่อับถักถักมาก เพราะว่ามีปัญหาเรื่องการผูกขาด เอาเปรียบกันเป็นเวลานานและเป็นไปทั้งระบบ

เรื่องของการกำกับดูแลหลักทรัพย์เหมือนกัน แม้ว่าการกำกับดูแลตัวเองของบรรษัทภิบาลจะช่วยแก้ปัญหาในบางเรื่องไป แต่มีอีกหลายเรื่องที่กำลังกลไกตลาดจะแก้ไม่ได้ บทบาทของรัฐจึงจำเป็นต้องเกิดขึ้น ซึ่งการที่จะเกิดกฎระเบียบในการป้องปรามการหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจแบบนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการหลักทรัพย์ทางทุนนิยมหรือว่าการผิดศีลธรรมทางทุนนิยม แปลว่าระบบการเมืองต้องตอบสนองต่อการไม่แสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแบบนี้ด้วย ซึ่งนำเรามาสู่จุดที่สาม คือสังคมเองมีบรรทัดฐานอย่างไรในการยอมรับเรื่องเหล่านี้ และกลับไปสู่เรื่องที่ผมได้พูดมาตอนต้น นั่นคือจะต้องมีการแปลความหมายทางศีลธรรมออกมาแบบใหม่ ขยายความว่านอกจากศีลห้าแบบเดิมที่เป็นศีลพื้นฐานเหมาะสมสำหรับสังคมยุคที่ระบบเศรษฐกิจยังไม่สลับซับซ้อน การตีความศีลธรรมมาสู่ยุคที่สลับซับซ้อนแบบนี้ต้องขยายความออกไปอย่างไร อันนี้จะเป็นตัวที่มีส่วนช่วยในการสร้างบรรทัดฐานทางสังคม

ผมขอยกตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่ง เป็นหัวข้อที่เครือข่ายธรรมโฆษณ์ได้จัดการเสวนากันมาคือเรื่อง “สื่อมวลชนบนวิถีทางศีลธรรม” ว่าการที่จะจัดการเรื่องสื่อมวลชนให้มีศีลธรรมได้ ต้องมีการผสมผสานกันระหว่างภาคีทั้งสามคือ รัฐ ตลาด และสังคมเข้าด้วยกัน โดยมีการแบ่งพื้นที่ทางสื่อให้กับสามกลุ่ม โดยเฉพาะสื่อวิทยุ โทรทัศน์ในประเทศไทย ปัจจุบันมีเพียงสองรูปแบบ คือสื่อของรัฐและสื่อของธุรกิจพาณิชย์ ตัวอย่างง่ายๆ ถ้าคิดถึงสื่อของรัฐ คือช่อง ๕ ช่อง ๑๑ ช่อง ๕ ก่อนข้างออกไปทางเชิงพาณิชย์ ช่อง ๕ จริงๆ เป็นของรัฐแต่มีสีตันออกไปเชิงพาณิชย์เยอะ สื่อพาณิชย์อื่นๆ มีช่อง ๓ และไอทีวี เป็นต้น นอกจากนี้จะมีเคเบิลทีวี เป็นสื่อ

พาณิชย์และสื่อของรัฐ สื่อทั้งสองแบบนี้มีปัญหาเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจที่มีศีลธรรม เพราะว่าสื่อในเชิงพาณิชย์นั้น ถ้าจะมีรายการอะไรให้ใครดู จำเป็นจะต้องอาศัยเงินจากโฆษณา ถ้าเป็นเคเบิลทีวีจะต้องมีสตางค์มาจ่าย อยู่ในกรุงเทพฯ ตกเดือนละ ๑,๕๐๐ บาทถึงจะได้ดูรายการการศึกษาบางรูปแบบ ถ้าอยู่ในต่างจังหวัดอาจจะราคาถูกลงไปหน่อย ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องการผูกขาดเศรษฐกิจที่ผมได้กล่าวไปแล้วเหมือนกัน ถ้าเป็นสื่อของรัฐจะเต็มไปด้วยการขัดแย้งนโยบายของรัฐ การดำเนินการของรัฐ ซึ่งในที่นี่หมายถึงรัฐบาลที่ครองอำนาจอยู่ในเวลานั้น

เพราะฉะนั้นถ้าจะทำให้สื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างบรรทัดฐานทางศีลธรรมที่เหมาะสมกับทุนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นแรงขึ้นมาทัดทานได้ จำเป็นต้องมีสื่อรูปแบบอื่นเกิดขึ้น รูปแบบหนึ่งซึ่งกำลังน่าจะมีโอกาสเกิดขึ้นมาในประเทศไทย ในภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งนี้ คือสื่อโทรทัศน์สาธารณะ กำลังมีแนวความคิดที่จะตั้งโทรทัศน์ในประเทศไทยที่ไม่หารายได้จากเงินโฆษณา และไม่ได้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ นั่นคือโทรทัศน์สาธารณะ ตัวอย่างในต่างประเทศที่มีกัน คือบีบีซีในอังกฤษ เอ็นเอชเคในญี่ปุ่น เอบีซีในออสเตรเลีย และอีกตัวอย่างอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งเป็นสิ่งที่กำลังมีโอกาสจะเกิดขึ้นในประเทศไทย เพราะว่าผู้นำทางการเมืองมีความเห็นพ้องที่จะให้คำมั่นอยากให้อสื่อประเภทนี้เกิดขึ้น ผมคิดว่าเป็นสิ่งที่จะมีส่วนเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ คนดูทีวีจะได้นำความรู้มาพัฒนาตัวเอง ยกย่องคุณภาพชีวิตคนในชุมชน คนในท้องถิ่นที่ประสบปัญหาจะได้สะท้อนปัญหาขึ้นมา ซึ่งแต่เดิมไม่เคยมีพื้นที่เลย

แต่ว่าอีกแบบหนึ่งยังสำคัญในเช่นเดียวกัน คือสื่อซึ่งชุมชนหรือว่าภาคสังคมเป็นเจ้าของโดยตรง นั่นคือสื่ออย่างวิทยุชุมชน เป็นเรื่องที่ยังเกิดขึ้นได้ไม่มากนัก เกิดขึ้นแล้วแต่ถูกตีความว่าผิดกฎหมาย และเป็นความคิดของรัฐบาลซึ่งยึดนโยบายความมั่นคง กลัวคลื่นใต้น้ำ กลัวการเคลื่อนไหว กลัวการใช้ประโยชน์ของสื่อโดยประชาชน อันนี้จะเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าการสร้างบรรทัดฐานที่ดีต้องผสมผสานหลายแบบ

ผมไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าเราจำเป็นต้องมีสื่อทั้งหมดเป็นสื่อสาธารณะหรือว่าชุมชน สื่อวิทยุเชิงพาณิชย์ก็ได้ทำให้เกิดความน่าสนใจในหลายรูปแบบหลายรายการ ทีวีเชิงพาณิชย์ก็เป็นรายการที่มีประโยชน์อย่างน้อยในแง่ของการให้ความบันเทิง ซึ่งคนส่วนใหญ่ในประเทศชอบดูกัน คงไม่ได้ไปไกล แปลว่าระบบเศรษฐกิจที่มีการบริหารจัดการใหม่จะต้องตัดทิ้งภาคส่วนการมีส่วนร่วมของฝ่ายทุน ผมคิดว่าสังคมที่มีทุนนิยมที่มีศีลธรรมเป็นการผสมผสานกัน มีการตรวจสอบกัน

ทำอย่างไรให้สังคมทุนนิยมเป็นสังคมที่มีศีลธรรม คือต้องป้องกันทุนนิยมจากนายทุน ด้วยการควบคุม นายทุน โดยกลไกของรัฐ กลไกของตลาด และกลไกของสังคม

ขอบคุณครับ